

KÜLTÜREL ENTOMOLOJİ VE MISIR SANATINDA BÖCEK FORMU

Ceren İREN

cereniren@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5914-9104

İren, Ceren "Kültürel Entomoloji ve Mısır Sanatına Böcek Formu". idil, 82 (2021 Haziran): s. 917-925. doi: 10.7816/idil-10-82-05

ÖZ

Bu araştırma, disiplinler arası bir alan olan kültürel entomolojiyi Mısır sanatındaki böcek formları üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Metinde öncelikle böcek, entomoloji ve kültürel entomoloji kavramları açıklanmış ve böceklerin ekosistem içindeki yerinden bahsedilmiştir. Kültürel entomolojinin akademik bir çalışma alanı olarak ortaya çıkış süreci ve Dr. Charles Hogue'un bu alan üzerine yaptığı çalışma anlatılmıştır. Ardından Mısır sanatında, dini ve günlük kullanım nesnelerinde kullanılan böceklerin varlığı incelenmiştir. Bu alanlarda farklı tip böceklere yer vermesiyle Mısır sanatı, kültürel entomolojiyi anlamak için zengin bir örnektir. Böceğin tanrılaştırılması, ölümsüzlüğü sembolize etmesi ve günlük kullanım nesnelerinde yer alması duvar resmi ve mühür gibi örnekler üzerinden incelenmiştir. Bunu yaparken de böceklerin biçimsel ve ekolojik özellikleri açıklanmış ve aralarındaki ilişki hem dini hem de sanatsal açıdan irdelenmiştir. Böylelikle kültürel entomoloji alanı Mısır sanatı üzerinden örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: sanat, böcek, entomoloji, kültürel entomoloji, Mısır sanatı

*Bu makale; "20. Yüzyıldan Günümüze Sanatta Böcek Formu" adlı yüksek lisans eser metninden üretilmiştir.

Makale Bilgisi:

Geliş: 17 Ocak 2021

Düzeltilme: 19 Nisan 2021

Kabul: 20 Mayıs 2021

© 2021 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Görsel kültürü meydana getiren tüm öğeler biçimsel ve kavramsal farklılıklarla birlikte çeşitli hayvan formları içermektedir. Görsel olarak doğanın taklidi, mağara duvarlarındaki resimlerden beri sanat üretiminin bir yöntemidir. Bizon, yaban öküzü gibi büyük etoburlar ile geyik, mamut, dağ keçisi ve kedigiller gibi avcılıkta ve beslenmede insanlar için hayati öneme sahip bu canlılar, duvar resimlerinde yaygın olarak bulunmaktadır (Lewis-Williams, 2019). Sonraki çağlarda böcekler de bu hayvan topluluğuna katılmış, sadece mağara duvarlarındaki resimlerde değil diğer sanat alanlarındaki varlığıyla da görsel, işitsel ve düşünsel kültürün bir parçası haline gelmiştir. Tarih öncesi çağlardan beri eski uygarlıkların sanatlarında çeşitli böcek formları bulunmaktadır. Birey sayısı bakımından diğer tüm hayvan türlerinden üstün olmalarına rağmen böcekler, diğerlerinden oldukça küçük olmaları sebebiyle dikkat çekmemektedir. Bu da böceklerin duvar resimlerinden heykele, el yazmalarından süs eşyalarına farklı sanat disiplinlerinde yer almasını ilginç kılmaktadır. Kültürel entomoloji, böceklerin insan yaşamına etkilerini resim, heykel, edebiyat, din, müzik ve sinema gibi farklı alanlarda inceleyen, bu alanlarda böceğin ne amaçla ve ne anlamda kullanıldığını böceklerin fiziksel ve sosyal özellikleriyle birlikte irdeleyen disiplinler arası bir alandır.

Bu metinde kültürel entomoloji, çok tanrılı inancı ve ölümden sonra yaşamı merkezine alan Mısır sanatı üzerinden incelenmektedir. Mısır sanatı, duvar resimlerinde, papirüslerde ve günlük kullanım nesnelere bok böceklerinin ve arıların sembolizmini yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda kültürel entomoloji, Mısır sanatından yola çıkarak bir form ve sembol olarak böceklerin ekolojik özelliklerinin din, sanat ve günlük yaşamla olan ilişkisi üzerinden açıklanmaktadır.

Kültürel Entomoloji

Böcekler, gövdeleri üç segmentten oluşan ve her segmentinde bir çift bacağı olan canlılardır. Altı bacakları olması sebebiyle sınıfları “Hexapoda” olarak isimlendirilmiştir. Genellikle iki antenleri ile bir çift bileşik gözleri vardır ve çoğunluğunun birer çift kanadı bulunmaktadır.

Böcekler yaşamlarının herhangi bir evresinde veya tamamında suda, karada veya toprak içerisinde yaşayabilirler. Yaşam tarzları soliter, gregar, yarı sosyal veya oldukça sosyal olabilir. Apaçık görülebildikleri gibi, diğer objelerin taklitçisi veya gizlenmiş olarak da bulunabilirler, gündüz ya da gece aktif olabilirler. Yaşam döngüleri, aşırı sıcak veya soğuk, kuru veya nemli gibi tolere edilmesi zor durumlar ve olumsuz iklim koşulları altında dahi hayatta kalabilmelerine olanak verir (Gullan- Cranston, 2012: 2,3).

Bugün tanımlanmış canlı varlıkların -hayvanların- yaklaşık %80’ini oluşturan böceklerin tür sayısının bir milyonu aştığı tahmin edilmektedir. Yer yüzündeki biyolojik çeşitliliğin büyük bir kısmını oluşturan böcekler, ekvatoran kutuplara, sulak alanlardan karasal bölgelere farklı iklim özelliklerine sahip coğrafyalarda yaşamaktadırlar (Gullan- Cranston, 2012). Böcekler, Paleozoyik Çağ’dan yani 545 milyon yıldan beri varlıklarını sürdüren ilkel canlılardır. Birey sayısı bakımından böcekler oldukça kalabalıktır; hatta onların diğer tüm canlıların toplam kütlelerine eşit ağırlıkta olduğu tahmin edilmektedir. Ekolojinin temel unsurlarından olan böcekler, insanların ve diğer canlıların yaşam döngüsü içerisinde hayati görevler üstlenmektedirler. Ayrıca: “Her jeolojik devir bir hayvan grubuyla simgelenmiştir. Yaşadığımız devir de böcek devridir ve böcekler diğer hayvan gruplarına belirli olarak üstünlük kurmuşlardır” (Demirsoy, 2003: 2).

Entomoloji (böcek bilimi), böceklerin fiziksel ve sosyal yapılarını inceleyen bir bilim dalıdır ve Uygulamalı Entomoloji, Sistematik Entomoloji, Tıbbi Entomoloji ve Ekonomik Entomoloji gibi birçok alt dalı vardır (Demirsoy, 2003). Bu alt dallardan biri de Kültürel Entomolojidir. Kültürel Entomoloji (kültürel böcek bilimi), böceklerin tüm kültür boyutlarındaki varlığını, anlam ve biçim özellikleri arasındaki bağları incelemektedir. Coğrafyalara göre değişen farklı kültürel değerlere ve farklı böcek türlerine göre resim, heykel, edebiyat gibi sanat dallarının yanı sıra dini ve günlük kullanım nesnelere böcek formlarının ne amaçla ve anlamda kullanıldığını araştırmak Kültürel Entomoloji alanının görevidir. Tüm bu farklı disiplinler arasında böcek formlarının kullanımında ayrılmaz noktalar, biçim ve anlam özellikleri bakımından önemli ortaklıklar bulunmaktadır. Böcekler bazen inanç dünyasının totemleri, bazen de görsel ve işitsel sanatların bir parçası olarak karşımıza çıkar (Gullan-Cranston, 2012: 2).

Kültürel entomoloji, 1984 yılında Hamburg’da gerçekleşen 17. Uluslararası Entomoloji Kongresi’nde ilk kez bir çalışma alanı olarak kabul görmüştür. Söz konusu bu alan, Los Angeles Doğa Tarihi Müzesi’nden Dr.

Charles Hogue’un araştırmaları, koleksiyonları ve bu alanın kuruluşuyla ilgili çalışmaları; insanlığın kültür tarihinde derin etkileri olan böceklerin, plastik sanatlarda, edebiyatta, müzikte, estetikte ve inanç sistemleri içindeki varlığını kapsamaktadır.

İnsanlar yaşamında enerjilerini genellikle üç şey için harcarlar. Bunlardan ilki hayatta kalmak, ikincisi işe yarayan pratik bilgileri öğrenmek, (teknolojinin uygulanması), üçüncüsü ise bilimin ışığında insanları ilgilendiren konularda çalışmaktır (edebiyat, tarih, din, sanat, vb.). Entomoloji, yukarıda bahsi geçen konuların hepsi ile yakından ilgilenmektedir. Bu nedenle böcekler, insan kültüründe vazgeçilmez bir araç olmuştur (Saruhan-Tuncer, 2010: 1).

Resim 1. Bok Böceği ve Gübre Topağı

Resim 2. Bok Böceği

Dr. Charles Hogue’un kongreden yaklaşık üç yıl sonra yayımladığı “Kültürel Entomoloji” başlıklı makalesi 1987’de yıllık Entomoloji Dergisi’nde yayımlanmıştır. Yazıda kültürel entomolojinin kapsamı ve bu alana dair pek çok önemli bilgi verilmiştir. Makale tanımlar bölümünün ardından edebiyattan performans sanatlarına, müzikten plastik sanatlara, çözümlenebilen tarihten felsefeye çok boyutlu bir çalışmaya işaret ederken kültürel entomolojinin disiplinler arası bir alan olduğuna vurgu yapmaktadır.

Mısır’da Ölümün Reddi ve Bok Böcekleri

Mısır Uygarlığı, ölümden sonra yaşam inancına ve çok tanrılı bir inanç sitemine sahiptir. Tanrıların her biri doğa güçlerini temsil eder. Dolayısıyla Mısır sanatı, ölümü reddedişin ve çok tanrılı inancın bir ürünüdür. Duvar resimlerinde, heykellerde ve günlük kullanım eşyalarında inançlarının sanatlarına etki ettiği açık bir şekilde görülmekte hatta bunlar birbirinden ayırt edilmez unsurlar olarak ele alınmaktadır. Öldükten sonra günah ve sevaplarının kutsal terazide tartılacağına inanan Mısırlıların mezarlarına, erdemlerinin yazılı olduğu bir liste eklenmekte, bu kutsal terazi onların ölümden sonraki kaderini belirlemektedir. Tartının bir yanına Tanrı Maat’a ait bir devekuşu tüyü, diğer yanıysa ölenin kalbi konmaktaydı. Eğer kalbi tüyden hafifse ölen kişi cennete giderdi. İşlenen her günahla ağırlaşan kalp, tüyden ağır gelirse timsah görünümündeki şeytan Amemet kalbi yutar ve ölenin ruhunu sonsuza dek yok ederdi (Oskay, 2015: 11).

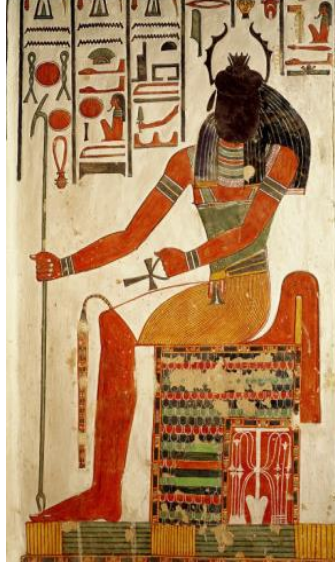
Nil Vadisinde yerleşik hayata geçen çiftçiler ve sığır yetiştirici topluluklardan meydana gelen Mısır medeniyeti; insanların, hayvanların ve bitkilerin varlığını tek ve bütün bir unsur olarak kabul eden bir anlayışa sahiptir. Tanrılarla özdeşleşen doğanın kutsallığı, onların gözlem yeteneğini geliştirmelerini sağlamış; böylelikle oldukça küçük olan arıları, süslü böcekleri ve sığır dışkısından yaptıkları topakları yuvarlayan bok böceklerini fark etmişlerdir. Bok böcekleri;

Başlarının keskin ve çok defa testereli uç kısımları ve yassı ön tibiaları ile gübre partiküllerini keserek kısa zamanda tam bir toprağa çevirirler; daha sonra da ön bacakları ve baş plakaları ile bir çeşit cilalarlar. Bu topakları yuvarlayarak emin yerlere götürürler. Topakları, ön bacaklarını yere dayayarak, orta ve arka bacakları ile itme suretiyle oldukça hızlı bir şekilde gerisin geriye doğru hareket ettirirler. Bu sırada başları aşağıya, arka kısımları yukarıya doğru yönelmiştir. Koşullara bağlı olarak 1-1,5 cm. kadar bu topakları yuvarlayabilirler. Ölü gömücüler gibi, topakları, topağın altını kazmak suretiyle toprağın altına gömerler (Demirsoy, 2003: 572-573).

Mısırlılar için kutsal sayılan “Scarabaeus Sacer” yani bok böcekleri yeniden doğuşun, güneşin ve hayatın simgesidir. Böceğin, gübre topağının içine larvalarını yerleştirip onu yuvarladıktan sonra larvanın pupa döneminde geçirdiği dönüşüm, güneşin yeniden doğuşuyla ilişkilendirilmiştir. Gün doğumunu yaşam, günbatımını ise ölümlle eşleştiren Mısırlılar, batan güneşin toprak altından doğuya doğru giderken bir bok

böceği gibi başkalaşım geçirdiğini düşünmüşlerdir.

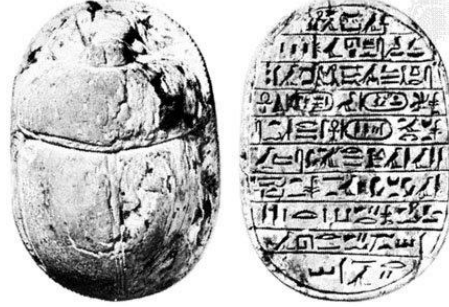
Dini önemi olan en ünlü böcek Mısır’ın bok böceği, birkaç yüzyıl boyunca Mısır’ın kültürel hayatında önemli etkileri olmuş ve ziyaret eden tüm turistler için hala önemli bir ikondur. Bok böceği güneş tanrısı Khepri’nin bir manifestosu ya da sembolü olarak görülmüş ve pislik yuvarlayan böcek, cennetler arasında güneşin hareketini sembolize etmektedir. Sonuç olarak bu böcek yeniden canlanmanın ve yeniden doğuşun sembolüdür (Morris, 2004: 188).

Resim 3. Mısır Tanrısı Khepri, Firavun Nefertiti Tapınağı.

Gübre topağı güneşle, topağın gömülmesi ise güneşin batışıyla ilişkilendirilmiştir. Nasıl Mısır sanatı ve inancı birbirinden bağımsız değilse bok böceği ve güneş de birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Güneşin aralıksız döngüsü içerisinde gece-gündüz olgusu, güneş topağını her gün gökyüzüne çıkaran bir böcek kavramını ortaya koyar. Bu böcek, Güneş Tanrısı Ra’nın yeryüzündeki suretidir ve güneşin yani Ra’nın her gün doğmasını sağlayan Tanrı Khepri’dir. Khepri’nin kelime anlamı, “oluşmak, vücuda gelmek” tir. Papirüsler ve duvar resimlerinde karşımıza çıkan Khepri, sağ elinde bir asa, sol elindeyse sonsuzluğun anahtarını taşır ve kafasının yerinde bir bok böceği vardır. Bazı resimlerde başı temsil eden bok böceğinin ardında güneşi temsilen sarı bir daire bulunur. Vücudun üst bölümünün cepheden, bacakların ise profilden betimlenmesiyle Mısır resminin biçimsel özelliklerini yansıtır. Yeniden doğuşun sembolü bok böceği olarak betimlenen Tanrı Khepri Yeni Krallık dönemi ve sonrasında daha geniş simgesel bir rol oynamaya başlamaktadır. Bu dönemde bok böcekleri farklı alanlarda; mezar odalarında, lahitlerde ve mumyaların üzerlerinde karşımıza çıkar. Ancak bok böceğinin yeniden doğuşla ilişkisi güneşle sınırlı değildir. Böceğin geçirdiği pupa evresinin yansımaları, ölümü reddedişin önemli bir göstergesi olan mumyalamada da görülmektedir.

Pupa evresi larvadan sonraki ikinci gelişim sürecidir ve bu süreçte böcek devinimsizdir. Mumyalamanın bu evrenin bir taklidi olduğu düşünülür. Tıpkı pupa evresinde olduğu gibi inançlarına göre bu geçici koşul ölü vücudu korur ve ölüm sonrası yaşam için bedeni dönüştürür. Bedenin ölümünden sonraki yaşamda bozulmaması için gerçekleştirilen mumyalama işleminde, ölü beden üç gün bekletildikten sonra iç organları çıkarılır (İren, 2017: 13).

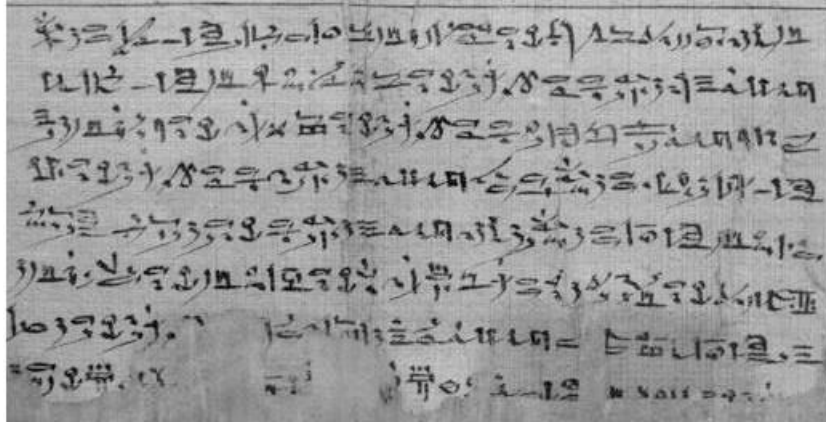

Resim 4. Muska Bok Böceği, 18. Hanedan III. Amenhotep ve Kraliçe Tiy'in evliliğini anan bokböceği.

Kalp bok böcekleri ise bir çeşit muskadır. Bunlar yeniden doğuşu simgelemelerinin yanında, kutsal mahkeme huzurunda ölen kişinin ruhunu savunmada yardım eden tanıklardır. Ebatları 3-10 cm. arası değişmektedir; ancak firavun muskaları daha büyük boyuttadır. Kil ve bazalt gibi kolay oyulabilen malzemelerden yapılan bu muskaların arkalarına “Mısır’ın Ölüler Kitabı”ndan bölümler yazılır. “Bu metnin Mısır dilindeki özgün adı aslında “Günden Dışarı Gidenler” anlamına geliyor. Yazıt, ruhun ölümden sonra yeraltı dünyasındaki yolculuğunu, karşılaştığı tehlikeleri ve imtihanları, yine bu imtihanların üstesinden gelmenin yollarını içeriyor” (Brooksbank, 2020: 18). Ayrıca altın tel ya da zincirle mumyanın boynuna asılan çeşitli renklerdeki kalp bok böcekleri, kutsal anlamlar taşımalarının yanında din adamları ve bürokratlar tarafından mühür, düz tabanlarının arkasına yazılan uğurlu dualarla tılsım ve günlük hayatta süs eşyası olarak kullanılmaktadır.

Ra'nın Gözyaşları: Bal Arıları

Arılar, özellikle bal arıları Mısır sanatının sembolizminden faydalandığı diğer bir böcektir. Bal arıları da tıpkı bok böcekleri gibi Tanrı Ra ile ilişkilidir. Bal arıları Güneş Tanrısı Ra'nın Mısırlılara armağanı olarak görülür; çünkü Tanrı Ra'nın gözyaşları toprağa damladığında bal arılarının oluştuğuna inanılır. Bal arılarının nasıl oluştuğu ve davranışları “Salt 825. Papirüsü”nde anlatılır. “Tanrı Ra tüm gözyaşlarını / Döktü gözlerinden düştüler yere /ve dönüştüler bir arıya. / arı (kovanını) yaptı / ve meşgul etti kendini /Her bitkinin çiçeğiyle / ve balmumunu yaptı / ve ayrıca balı / Ra'nın gözyaşlarından” (Kritsky, 2015:17-18). İyi bir gözlemci olan Mısırlılar, bu metinde Ra'nın gözyaşlarından meydana gelen arıları yağmurun yağması ve arıların toprağı canlandırmasıyla ilişkilendirmiştir. Yağmur sonrası açan güneşle birlikte kovandan çıkan arıların bir anlatımıdır bu. Yağmurun yağmasıyla yeşeren, çiçeklenen toprak ve arıların bitkilerden topladığı polenlerle bal yapmasıyla toprağın bereketi ve arının üretkenliği betimlenir. Ayrıca arıların Tanrı Ra ile ilişkilendirilmesinin en önemli sebebi arıların yaşamlarının doğrudan güneşle bağlantılı olmasıdır. Güneş, arıların kutup yıldızıdır. Arılar güneşin konumuna göre yönlerini belirler ve hareket ederler. Güneşin doğmasıyla kovanlarından çıkar, batmasıyla kovanlarına geri dönerler.

Resim 5. Salt 825. Papirüs, M.Ö. 300, British Museum.

Mısırlılar, arının güneş tanrısı Ra'nın gözyaşından yaratıldığına inanıyordu. Mısırlılar da dahil olmak üzere birçok eski halk, ruhların arı formlarını aldığına ve arıların ilahi kökenli olduğuna inanıyordu. Kuşkusuz, Mısır'ın arının kutsallığına olan inancı, onu tanrı-kralları Firavun için uygun bir sembol haline getirdi. Yine de birçok bilim insanı, arının sosyal düzeninin kraliyet sembolü olarak seçilmesinde rol oynadığına inanıyor (Hunter, 2004:14)

Erken dönem Mısır papirüslerinde pek çok bal arısı hiyeroglifine rastlamak mümkündür. Mısırlılar yaygın olarak arıcılık yapmış ve arıları evcilleştirmeye çalışmışlardır. “Mısırlıların 5000 yıl önce çamurdan arı kovanı yaparak bal elde etmeye çalıştıkları bilinmektedir” (Demirsoy, 2003: 672). Eski Krallık boyunca bal üretimi ve arı yakalama sanatında ustalaştıklarına dair çeşitli duvar resimleri bulunmaktadır. Dini törenlerde çok miktarda balın firavun ve tanrılara sunulduğu da bu duvar resimlerinden bilinmektedir (Hunter, 2004: 13). Ayrıca arıların komünal yaşamı devleti, kraliçe arı ise firavunu temsil etmektedir. Mısırlılar da tüm eski uygarlıklar gibi kraliçe arının erkek olduğuna inanan ataerkil bir anlayışa sahiptir. Bu yanılgı 18. yüzyılda arılar üzerine yapılan araştırmaların ilerlemesiyle son bulmuştur.

Arıcılık kültürüne dair zengin bir anlatıma sahip olan Rekhmire Tapınağı içindeki resimlerde firavuna meyve sebze gibi yiyeceklerin ve hayvanların sunulduğu sahneler canlandırılmıştır. Sunulan ürünlerden biri de baldır. Resmin üst kısmında, altı figür bulunmaktadır. Sağdaki iki figürden ayakta olan, arıları dumanla sakinleştirirken diğeri kovan içinden bal peteklerini çıkarmaktadır. Ortada bulunan iki figür bal peteklerini süzme işlemini gerçekleştirirken soldaki iki figür ise balı kaplara doldurarak firavuna sunmak için hazır hale getirir. Resimlerde rüstik bal kovanları arıcılar bulunsa da arı formu görülmemektedir. Arı yakalayıcı, bal toplayıcı ve arı ile bal formları sadece duvar resimlerinde sadece dini bir anlatımın parçası değildir. Onlar nazarlık, takı ve mühür gibi günlük kullanım nesnelerinde de bulunmaktadır. Silindirik mühürlerin yanı sıra kare, daire ve oval şekillerdeki mühürlere arı figürleri kazınmıştır. Gündelik hayatta şans getirmesi amacıyla taşınan kalp bok böceklerinin de arka yüzeylerine arı formları işlenmiştir. Firavun taçlarının yanı sıra süs eşyaları yani kolyeler ve küpeler de çeşitli arı formları içermektedir. Ayrıca yoğun olarak tüketilen bal, yiyecekleri tatlandırmanın yanında şifa vermesi amacıyla tüketilmiş ve ilaç yapımı ile çeşitli yara tedavilerinde kullanılmıştır.

Resim 6. Rekhmire Tapınağı

Sonuç

Eski uygarlıklara baktığımızda bugünden farklı olarak onların doğayla iç içe, doğayı anlayan ve yorumlayan bir anlayışa sahip olduğunu görmekteyiz. Doğanın bütüncüllüğü; hayvanları, bitkileri ve coğrafi öğeleri kapsayışı büyük bir güç olarak görülmüş ve doğaya dair güçler, çok tanrılı inanca sahip toplumlar tarafından tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Sürüngenlerden kedigillere, deniz canlılarından kuşlara hayvan sembolizmi; dini, siyasi ve günlük yaşamın anlatımında önemli rol oynamış, farklı dönem ve coğrafyalarda zengin bir dil oluşmasını sağlamıştır.

Kültürel entomoloji ise hayvan sembolizminin sadece böceklerle ilgili kısmına odaklanır. Doğa ve insan arasındaki ilişkiyi kültürü meydana getiren tüm olgular ile böcekler üzerinden inceler ve anlamlandırır. Araştırmaların merkezine böcekleri alır. Coğrafi ve tarihi farklılıkları göz önünde bulundurarak böceklerin günlük yaşamdaki yerini din, edebiyat, resim, heykel, müzik ve gastronomi gibi farklı alanlarda inceler. Bunu yaparken de böceklerin doğadaki görevlerini ve davranışsal özelliklerini de göz önünde bulundurur, böcek davranışlarının sembolizmdeki etkilerini örnekler üzerinden değerlendirir.

Antik Mısır, doğayı anlamlandırmanın bir çabası olarak böcekleri kutsallaştırmış ve güneşin her gün doğmasını bok böceklerinin gömdükleri gübre topraklarından yeni bir böcek çıkmasıyla özdeşleştirmiştir. Güneşin doğuşu yaşamı, batışı ölümü simgelerken ortaya çıkan Tanrı Khepri de bok böceğiyle simgelenmiştir. Çok tanrılı inanç ekseninde gelişen Mısır sanatı hiyerogliflerde, duvar resimlerinde ve papirüslerde bok böceği formları içermektedir. Tanrı Ra'nın gözyaşlarından oluşan bal arıları da Mısır kültürünün önemli bir parçasıdır. Yaygın olarak arıcılığın yapılması, balın yiyecek ve ilaç olarak tüketimi ile tanrılara adak olarak sunulması; arı formunun, kovanların ve arıcıların duvar resimlerinde, süs eşyalarında ve bok böceği şeklindeki mühürlerde yer almasını sağlamıştır. Böcek formu, yaşam döngüsünü anlamlandırmada dini bir öğe, biçimsel anlatım olanağı sağlayan duvar resminde ise kıymetli bir simgedir. Günlük kullanım nesnelerinde ise böcekler şans getirmesi ve taşıyanı kötülüklerden koruması amacıyla bulunmaktadır. Başta bok böceği ve arı olmak üzere çekirge, sinek ve kelebek gibi böceklerin simgeselliği, böceklerin Mısırlıların yaşamlarında önemli canlılar olduğunu göstermektedir. Yaşam döngüsü içinde böceklerin oldukça değerli canlılar olduğu Mısır sanatındaki kutsal varlıklarıyla desteklenmektedir.

Ölümden sonraki yaşamla sonsuzluğu işaret eden Mısır sanatı, böceklerin sembolizminden yararlanırken onların sosyal ve davranışsal özellikleriyle paralellik kuran bir inanç sistemini kaynak alır. İnanıcı merkeze alan bu sanat anlayışında farklı böcek formlarının zengin sembolizmi, disiplinler arası bir alan olan Kültürel Entomoloji dahilinde kusursuz bir örnek olarak karşımıza çıkar. Mısır sanatında böceklerin fiziksel ve sosyal özelliklerinin resim, heykel ve edebiyat gibi farklı sanat disiplinleri ile din, siyaset ve günlük yaşam arasındaki ilişkisi Kültürel Entomoloji başlığı altında bütüncül bir anlam kazanmaktadır.

Kaynaklar

- Brooksbank, Frank Henry. “Antik Mısır: Tanrılar, Kahramanlar ve Firavunlar”. (1. Baskı) Ed. Selin Saraçoğlu Bayraklı. İstanbul: Maya Kitap, 2020.
- Demirsoy, Ali, “Yaşamın Temel Kuralları – Omurgasızlar/ Böcekler Entomoloji”. (8. Baskı), Ankara: Meteksan A.Ş. 2003.
- Gullan , P.J ve Cranston P. S. “Böcekler- Entomolojinin Ana Hatları”. Ed. Ali Gök, İstanbul: Nobel Yayın, 2012.
- Hanson, Thor. “Arıların Bildikleri”. (1. Baskı). Çev. Kemal Güleç. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Hunter, J. Michael. “The Mormon Hive: A Study of the Bee and Beehive Symbols in Nineteenth -Century Mormon Culture”. Yüksek Lisans Tezi, California: California State University, Arts in Humanities, 2004.
- İren, Ceren. “20. Yüzyıldan Günümüze Sanatta Böcek Formu”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2017.
- Kritsky, Gene. “The Tears of Re- Beekeeping in Ancient Egypt”. New York: Oxford University Press, 2015.
- Lewis- Williams, James David. “Mağaradaki Zihin”. (1.Baskı) Çev. Tolga Esmer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Morris, Brian. “Insects and Human Life”. (1. Baskı). New-York: Taylor&Francis, 2004.
- Oskay, Reyhan. “Önce Din Sonra Devlet”. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Bilim ve Teknoloji, (18 Eylül 2015).
- Saruhan, İslam ve Tuncer, Celal. “Kültürel Entomoloji”. Samsun: Anadolu Tarım Bilim Dergisi, (2010):25.

İnternet Kaynakları

- Cambefort, Yves, “Beetles as Religious Symbols. http://www.insects.org/ced1/beetles_rel_sym.html (17.11.2015)
- Hogue, Charles L. “Cultural Entomology” Cultural Entomology Digest, June 1993. http://www.insects.org/ced1/cult_ent.html /17.11.2015)
- Larsen, Torben B., Beetle of the Gods, <http://www.saudiaramcoworld.com/issue/198401/beetle.of.the.gods.htm> (17.11.2015)
- Teichrib, Carl, Scarab -The Magical Beetle of Egypt, <http://bokbocekleri.blogspot.com.tr/2010/11/msrn-buyulu-bocegi-bok-bocegi.html#.Vhta6vnhDIV> (17.11.2015)

Görseller

- Resim 1.** <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/the-humble-dung-beetle-180967781/>
- Resim 2.** <http://www.butterfliesandbeetles.com/0001.html>
- Resim 3.** <https://fineartamerica.com/featured/egyptian-god-khepri-patrick-landmannscience-photo-library.html>
- Resim 4.** <https://www.britannica.com/topic/scarab#ref187427>
- Resim 5.** Kritsky, Gene. “The Tears of Re- Beekeeping in Ancient Egypt”. New York: Oxford University Press, 2015.
- Resim 6.** Kritsky, Gene. “The Tears of Re- Beekeeping in Ancient Egypt”. New York: Oxford University Press, 2015.

CULTURAL ENTOMOLOGY AND THE INSECT FORM IN EGYPTIAN ART

Ceren İREN

ABSTRACT

This research paper aims to explain Cultural Entomology, which is a branch not mostly researched in neither biology nor fine arts, over insect forms in Egyptian Art. In the paper firstly insect, Entomology and Cultural Entomology concepts are explained and the place of the insects in the ecosystem is mentioned. Cultural Entomology's occurring process as an academic research zone and Dr. Charles Hogue's works on this area are expressed. After that, the corpus of the insects used in Egyptian Art, religious and Daily objects are searched. By using different insect types in these areas, Egyptian art is a rich example in order to understand Cultural Entomology. The insects's deification, symbolizing the immortality and usage on the Daily objects, are examined over Wall paintings and seals. while doing this, the insects' formational and ecological features are explained and the relationship between them explicated by both religion and art. So, the area of Cultural Entomology is exemplified over Egyptian art.

Keywords: art, insect, entomology, cultural entomology, egyptian art